

MEDENINA IN PATINA ALI POTOVANJE SKOZI ČAS SLOVENSKEGA GODBENIŠTVA

IGOR KRIVOKAPIC

Izvor pihalsko-trobilsko-tolkalskih zasedb, ki jim dandanes v Sloveniji poljudno pravimo godbe, brez dvoma sega v temne preteklosti in obdobja človeške omike, o katerih ne vemo prav veliko. Na njihovo prisotnost in obstoj nas opominjajo tako neredke poslikave ali reliefne upodobitve na predmetih, spomenikih in izkopaninah obdobj, ki hkrati niso nujno najstarejša v njihovi občini zgodovini, kot tudi najdena glasbila, ki so bila davno takrat v uporabi, in to ob različnih priložnostih, bodisi kot dodatki k razkošno opremljenim grobnicam bodisi kot del vsakdanjika na najdiščih, ki jih je naravna nesreča na svojevrsten, seveda tragičen način ohranila za tisočletja, tako kot na primer Pompeje. O njih govorijo tudi sicer redkejši zapisi tako v obliki bajeslovja – recimo zgodba o jerihonskih trobentah – kot povsem stvarni računovodski izpiski o plačilih poklicnih bukcinistov¹ v vojski rimskega cesarstva. Od vsega doslej nismo našli le nosilcev zvoka, ki bi pričarali njihov tedanji zven, a kdo ve, kakšna presenečenja nam še skrivajo raziskovanja preteklosti? Če se premaknemo od splošnega k posameznemu in se ozremo po zgodovini takega godbeništvu v Sloveniji in če se odgovemo upodobitvam prastarih godb na sitalah kot argumentu obstoja in delovanja take glasbe pred dobrim poltretjim tisočletjem, potem na podlagi doslej zbranih zapisov tudi tu lahko potrdimo izjemno starožitnost, ki v primeru mestnih »trobačev« in »piskačev« sega v visoki srednji vek. A če so bili trobači in piskači bolj ko ne nekaj običajnega za sleherno evropsko srednjeveško mesto, potem se lahko pohvalimo s še enim navdušujočim podatkom – idrijska godba je s slabim polčetrtem stoletjem skoraj nepretrganega delovanja uradno priznana kot najstarejša na svetu. In če se komu zdi, da bi morala Idrija kot zgledno rudarsko središče, upravljano s samega cesarskega Dunaja, biti le izjema v bolj ali manj zaostalih deželah med Alpami in Jadranom, potem ji ob stran takoj lahko dodamo četrtrisočletno vaško godbo iz Prvačine ter še pol ducata tistih, ki se že bližajo uradni dvestoletnici. Iz zgodovinskega dogajanja v vsakdanje delovanje sedanosti jih ta trenutek v Sloveniji deluje približno poldrugi stot na ljubiteljski ravni, ob njih pa še dve poklicni.

Čeprav lahko govorimo o zgodovini slovenskega godbeništvu, ki je tako ali drugače povezano s civilnim življenjem (mesta,

¹ Bukcinisti so bili plačani trobilci v rimski vojski, ki so igrali na bukcinu (bukcina je etimološki in dejanski predhodnik pozavne) in cornuje, dve krožno zaviti kovinski trobili, ki so v rimski vojski služili za signalizacijo. Torej po njihovih signalih se je uravnavala celotna vojska: recimo – zatrobijo napad – vojska gre v napad, zatrobijo premik desnega boka – premakne se desni bok ...).

uprave, podjetja, cerkev, kasneje še gasilci, železničarji, učitelj – torej službe v državnem monopolu), lahko vsaj predvidevamo, če že ne moremo zagotovo trditi, da je del pihalcev, trobilcev in tolkalcev deloval tudi v ljudskih godčevskih sestavih. Temu so zanesljivo najbližji pohorski Frajhajmci, ki v resnici delujejo že sedmi rod kot družinska vaška godba, čeprav danes večji del igrajo notirano glasbo. Sledi obstoja tovrstnih ljudskih godcev lahko najdemo tudi v bridki izjavi Gregorja Riharja, ki je v prvi polovici 19. stoletja deloval kot organist ljubljanske stolnice in se je namenil iz cerkva pregnati trobento in ljudski ples. Tudi za mestne piskače lahko domnevamo, da so ob svojih rednih zadolžitvah poiskali še dodaten zaslužek na plesih in rajanjih. To pa so zanesljivo počeli vojaški godbeniki, nastanjeni v Ljubljani, saj nam je že dr. Josip Čerin poročal o posebni inšpekcijski službi, ki je tako kot danes Sazas od njih pobirala določen odstotek zaslužka.

Kar samo po sebi kliče, da se to izročilo odkrije, ovrednoti, glasbeno oživi, predstavi na nosilcu zvoka in da se mu prizna nesporen pomen v času, prostoru in ljudskem okolju, ki je brez dvoma prispevalo veliko. Zato smo v okviru delovanja godbeništvu pripravili notografijo in zgoščenko, ki bosta razkrili vsaj pošten del tega, kar nam je zapustila večstoletna zgodovina živega dogajanja. Če je bila prva spodbuda naš projekt, ki je zdaj predstavljen pod naslovom *Medenina in patina*, prav iskanje odgovora, kakšna zgodba se skriva za vsemi številnimi starinskimi glasbili, ki tako rada krasijo zidove vadbenih sob in dvoran sleherne starejše slovenske godbe, ter kakšno zvočno pripoved »zvenijo« orumeneli zaprašeni listi skladb iz bogatih arhivov taistih glasbenih zasedb, ki so jih naši predhodniki godli s temi na zid obešenimi glasbili, potem so že prva resnejša poizvedovanja obrodila navdušujoče rezultate. Zaradi vestnega popisovanja preteklih arhivarjev tako danes vemo vsaj za tisoč skladb sporeda, ki so jih godbe igrale v zadnjem stoletju, raziskovanja po podstrešjih, kleteh, zaklenjenih omarah arhivov ter obvezni izleti v Glasbeno zbirko Narodne in univerzitetne knjižnice pa vselej dodajo še kaj več k izpopolnitvi nastajajočega mozaika. Enako navdušujoč je podatek, da so eni prvih zvočnih zapisov slovenskih poustvarjalcev na vinilnih ploščah prav posnetki njega dni slovite Godbe dravske divizijske oblasti pod vodstvom dr. Josipa Čerina. Plošče, kjer se predstavlja predvsem domača glasba za godbe na pihala, so iz sredine dvaj-

Godca folklorne skupine iz Loznice. (Foto: Janez Eržen, regijsko srečanje odraslih folklornih skupin, Lenart, 28. 5. 2010.)

setih let 20. stoletja, posnete pri založbi Columbia Records. Ker v dobi porajanja industrije nosilcev zvoka posneti vinilno ploščo za svetovno ugledno založbo bržkone ni bil mačji kašelj, se takoj seveda poraja vprašanje, kdo so bili prvaki tega gibanja. Prvo ime je bilo že zapisano. Dr. Josip Čerin ni bil le prvi slovenski šolan muzikolog in učenec slovitega Guida Adlerja ter smeli dirigent in pevovodja, ki je v slovenskem glasbenem prostoru uresničil prve izvedbe temeljnih del železnega sporeda evropske klasične glasbe, ki so bila dotlej predvsem zaradi tehnične in izvajalske zahtevnosti nepredstavljiva v podeželski lenobnosti takratne Kranjske, Štajerske, Goriške in Koroške, ampak je bil tudi kapelnik mednarodne veljave in slovesa, ki je pred ustanovitvijo omenjene Godbe dravske divizijske oblasti leta 1918 v takrat ustanovljeni Kraljevini SHS vodil vojaške godbe na cesarskem Dunaju, v Budimu in Pragi. Ob »delovanju na bojni črti«, če tako opišemo službo kapelnika godbe, je prispeval še neprecenljiv delež kot skladatelj ter strokovnjak, ki je nesebično pomagal vsem ljubiteljskim godbam na podeželju in v mestih. Kot doktor muzikologije je v reviji *Pevce* leta 1927 v nizu člankov pod naslovom *Zgodovinski razvoj vojaških oziroma turških godb* objavil še danes neprecenljiv vir podatkov o zgodovini omenjenega gibanja. Zaradi vsega mu lahko mirno priznamo, da je nesporen prvak slovenskega zgodovinskega godbeništva.

Ob pomoči že omenjenih strokovnih člankov dr. Josipa Čerina lahko razčlenimo tudi razvoj zasedbe glasbil v naših godbah od nastanka idrijske pa do časa po drugi svetovni vojni. Ko je

prvič zazvenela idrijska, so v njej bržkone igrali dva diskantna in en altovski šalmaj, en dulcimer, basovski šalmaj ter dva bobna, malo pred nastankom prvačke, okoli leta 1730, se zasedba razširi na dva šalmaja, dve oboi, dva fagota, dva rogova brez ventilov, eno klarino in veliki boben. Na prelomu v 19. stoletje je pod vplivom turških godb zasedba še večja – ena flavta, dve oboi, dva klarineta, dva fagota, kontrafagot, dva rogova, dve klarini, dva mala bobna, veliki boben, triangel, čineli in zvončki. Z letom 1891 pa se v deželah tedanje Avstro-Ogrske dokončno ustalila naslednja zasedba (Čerin jo imenuje kar najpopolnejša med vsemi): pikolo, flavta, dva mala klarineta v Es, devet klarinetov v B, štiri rogovi v Es, štiri krilovke v B, dva tenorska krilna rogova, dva evfonija, pet trobent v Es, basovska trobenta, altovska, tenorska in basovska ventilna pozavna, dva bombardona in dva helikona, veliki boben, dva mala bobna in dve čineli. Zadnja je tudi osnova za sicer številčno rahlo skrčeno, a v zvenu tako rekoč enako zasedbo, ki je odigrala in posnela zgoščenko *Medenina in patina*. Namreč z voljnimi in prijaznimi sodelovanjem Orkestra Slovenske vojske nam je uspelo uresničiti načrt ter oživiti tako stare orumenele liste iz godbeniških arhivov kot tudi sneti glasbila z zidov vadbenih godbeniških soban in dvoran v kar se le da izvorni obliki in postavitvi. Glede zasedbe nam manjkajo le altovska ventilna pozavna, ki se tudi nikoli ni pojavljala v starih notnih zapisih, ter dva bombardona (to je bil naziv za basovska trobila v obliki tube, uglašena v Es). Tako je zasedba na tej zgoščenki: pikolo, flavta, mali klarinet v Es, šest klarinetov v B, dve krilovki v B, ovalni tenorski in baritonski krilni rog v B (zadnji se je tiste dni pri nas imenoval

Baritonist folklorne skupine iz Cirkovc. (Foto: Janez Eržen, regijsko srečanje odraslih folklornih skupin, Lenart, 28. 5. 2010.)

Baritonist Folklorne skupine Rej iz Šmartnega pri Slovenj Gradcu. (Foto: Janez Eržen, Le plesat me pelji 2009, Beltinci, 26. 7. 2009.)

tudi evfonij, danes pa s tem glasbilom mislimo tubi podobno grajenega, ki izhaja iz britanskega izročila), štirje rogovi v F, tri trobente v Es in basovska trobenta v B, dve tenorski ventilni pozavni v B in basovska ventilna pozavna v F, F in BB, helikon ter mali in veliki boben pa činele in triangel, ki jih igrajo trije tolkalci. Zasedba je seveda porodila tako dolgo pozabljen zven, ki ga odlikujejo žlahtna mehkoča, toplina in izjemna zvočna ubranost med glasbili. Ta se zelo močno razlikuje od sodobnega godbeniškega zvoka.

Za boljšo predstavo smo s pomočjo Orkestra Slovenske vojske, katerega člani so zmogli potreben pogum in srčnost, da so se večinoma od začetka lotili igranja na glasbilo, ki ga ne le da nihče ni igral več desetletij, temveč ga tudi sami pred tem niso nikoli igrali, pripravili zgoščenko, ki jo uvede Čerinova *Domžalska koračnica*, vrhunska skladba te zvrsti, zložena v duhu svojega zlatega izročila, posvečena pa 50-letnici Domžalske godbe, ki jo je le-ta obhajala davnega leta 1934. Čerin je ob njej sicer zložil vsaj še dober ducat koračnic, prav toliko skladb plesne narave ter venčke slovenskih ljudskih pesmi, prirejenih za godbe na pihala. Vse te skladbe še čakajo na ponovno obuditev, to pa je zagotovo naloga prihodnjih projektov znotraj niza *Medenina in patina*. Druga skladba je izvirna uvertura za godbo – *Poborske cvetlice* Ervina Hartmana starejšega, še enega nespornih prvakov slovenskega godbeniškega gibanja, ki je deloval v Mariboru. Bil je kapelnik godbe in harmonikarskega orkestra, predan in raznovrsten pedagog, ki je izučil več kot dva tisoč mladih godbenikov in harmonikarjev, ob tem pa je zložil veliko izvirnih del največkrat koračniške in plesne narave, od teh jih je ohranjenih kar osemdeset. *Poborske cvetlice* slogovno sledijo zgledu uverture k romantični opereti in kar kličejo k nadaljevanju – torej spevoigri sami. Zelo značilen spored zgodovinskega slovenskega godbeništvaja so priredbe in venčki ljudskih pesmi. Z njimi so godbe nesporno opravile pomembno narodnobudniško vlogo, hkrati pa po svoje ohranjale zaklade ljudske glasbe. Na tej zgoščenki sta pred-

stavljena kar dva takšna venčka, prvega, *Potovanje po Kranjski deželi*, je podpisal Anton Jakl. Ta se je sicer rodil na Češkem, a je večino življenja preživel kot uradnik v Ljubljani, ob tem pa še igral violino v opernem orkestru ter zložil množico zabavne, salonske in godbeniške glasbe. Venček začne silovit, skoraj wagnerjanski uvod, sklene pa slovenska zgodovinska himna – *Naprej, zastava slave*. Po značaju popolnoma drugačna je *Dubovna pesem* Antona Dolinarja. Resnoben, a izrazno tehten ter izvajalsko smel in zahteven več kot osem minut dolg koral bržkone pomeni vrhunec nekdanj zelo številnega, a za zdaj še neodkritega sporeda, ki so ga slovenske godbe prispevale k cerkvenemu obredju. Dr. Anton Dolinar je bil ob dr. Josipu

Čerinu še eden izmed prvakov slovenske glasbe v obdobju med obema vojnama. Izjemno izobražen mož se je ponašal z diplomama iz bogoslovja ter cerkvene glasbe na dunajski akademiji za glasbo in upodabljaljočo umetnost, zatem pa še z doktoratom iz muzikologije pri Guidu Adlerju. Bil je tudi glasbeni urednik na Radiu Ljubljana, profesor na konservatoriju, predsednik Glasbene matice ter urednik časopisov *Cerkveni glasbenik*, *Zbori* in *Pevec*. Kot skladatelj se je večinoma posvečal zborovski glasbi, *Dubovna pesem* je pravo odkritje, ki se je skrivalo v glasbeni zbirki NUK-a. Spet povsem drugačna je uvertura *Na Trški gori* Danila Bučarja, v nasprotju s Hartmanovimi *Poborskimi cveticami* je ta resnično uvertura k ljudski spevoigri, in kot pove že ime kraja v naslovu, ki je eno od »svetih krajev« slovenskega vinarstva, bo v njej kar kipelo od pivskih napevov. Skladba je bila izvirno sicer zložena za simfonični orkester, a kot preostala simfonična glasba Danila Bučarja tudi ta uvertura najbolj živi v priredbi za godbo. Pod to se je podpisal Stjepan Dlesk, ki je sredi prejšnjega stoletja pripravil vsaj pol stota zelo uspešnih priredb slovenskih in hrvaških skladb klasičnega sporeda. Drugi venček ljudskih na tej zgoščenki so *Mlada pota*, ki ga je zložil prav tako dr. Anton Dolinar, za godbo pa instrumentiral Filip Bernard, skladatelj in hkrati izkušen godbeniški kapelnik. *Mlada pota* so bržkone najboljše in poustvarjalsko najzahtevnejše izmed vseh venčkov, ki še dandanašnji zbuja strahospoštovanje pri redkih živečih starostah slovenskega godbeniškega gibanja, ki se še spominjajo njegovih zadnjih izvedb izpred pol stoletja. In če zgoščenko uvaja koračnica, naj jo še sklene: *Koračnica generala Maistra* je resnična bojna pesem, po kateri so korakali borci za severno mejo pod vodstvom svojega smelega poveljnika po koncu prve svetovne vojne, priredbo pa je podpisal in pripravil ljubiteljski kapelnik in skladatelj Franci Es sredi nacistične okupacije spodnje Štajerske v drugi svetovni vojni in ob morebitnem razkritju svojega početja brez dvoma tvegalo glavo. Po pričevanju njegovega sina mu je prav to pomagalo premagovati obup hudih časov.